

KARJERAS ATBALSTS PERSONĀM AR INVALIDITĀTI NODARBINĀTĪBAS VALSTS AĢENTŪRĀ

Career Guidance for People with Disability at State Agency of Employment

Ilze Skabe

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvija

Abstract. *People with disabilities in any society are at risk of social exclusion and discrimination. Nowadays, in recent decades, the treatment of people with disabilities has shifted towards giving people with special needs the opportunity to manage their own lives. The emphasis is on building a society that incorporates and is capable of meeting the needs of all people, including people with disabilities.*

Career development is a continuous process in which an individual uses information about himself, collects it and uses it to master the vast of professions and apply it to himself.

This report discusses people with disabilities and their opportunities to integrate into the Latvian labor market.

Keywords: *disability, career guidance, employment, people with disabilities.*

Ievads

Introduction

Karjeras veidošana ir nepārtraukts process, kuras gaitā indivīds izmanto informāciju par sevi, apkopo to un pielieto, lai apgūtu profesiju pasauli un attiecinātu to uz sevi. Ģimene, sabiedrība, skola, notikumi valstī – tas viss ietekmē dzīves ceļa izvēli un izveidi. Karjeras veidošana neapstājas, līdzko mēs esam atraduši darbu. Mēs turpinām augt un mainīties, un tā dara arī pasaule ap mums. Straujais 21. gadsimta dzīves temps prasa arvien jaunus dzīves ceļa meklējumus. Tādēļ karjeras veidošanas process turpinās visas dzīves garumā (Jelgavas 2.pamatskola, 2019).

Tās prasmes, ko cilvēks iegūst 20 gadu vecumā, būs novecojušas vai pat izzudušas pēc 30-40 gadiem, kad cilvēks joprojām būs darbspējīgā vecumā. Šodien katram neatkarīgi no vecuma un izglītības līmeņa ir iespējams nokļūt situācijā, kad objektīvu iemeslu dēļ ir jāpielāgojas jaunai situācijai: jāatrod jauns darbs, jāmacās jauna profesija, vai jātiek galā ar jaunām prasībām savā profesijā (Latvijas Universitāte, 2012).

Šajā lielo pārmaiņu laikā pieaug karjeras attīstības atbalsta pasākumu nozīme visas cilvēka dzīves garumā, lai sniegtu palīdzību indivīdam viņa personisko spēju un interešu apzināšanā, mērķu noteikšanā un to īstenošanā.

Kā viena no identificētajām iedzīvotāju grupām, kura pakļauta paaugstinātam bezdarba un sociālās atstumtības riskam, minēti cilvēki ar invaliditāti.

Invalīdiem ir tādas pašas tiesības kā visiem - tiesības uz cieņpilnu attieksmi, neatkarīgu dzīvi un pilnvērtīgu sociālo līdzdalību. Eiropas Savienības veikto pasākumu un ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām, ko parakstījusi arī Eiropas Savienība, pamatmērķis ir panākt, lai invalīdi varētu baudīt šīs tiesības. Konvencijas un tās protokola (stājās spēkā 2008. gada 3. maijā) nolūks ir sekmēt, un aizsargāt cilvēktiesības un pamatbrīvības, lai visi cilvēki ar invaliditāti varētu tās izmantot pilnvērtīgi un uz līdzvērtīgiem pamatiem. Saturiski tas ir nozīmīgs solis uz priekšu: invaliditāte tiek formulēta ne tikai kā sociālās labklājības jautājums, bet arī kā cilvēktiesību un juridisks jautājums (Eiropas Komisija, 2010).

Konvencija atspoguļo ES invaliditātes stratēģijas (2010–2020) galvenos elementus, kas ietver pretdiskrimināciju, vienlīdzīgas iespējas un aktīvu iekļaušanu. Konvencijā atzītās tiesības aptver gandrīz visas politikas jomas un ES invaliditātes stratēģijas, paredz nodrošināt tās ieviešanu pilnā apmērā (Eiropas Komisija, 2010).

Personām ar invaliditāti ir pieejami visi Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA) īstenotie pakalpojumi. Ar NVA atbalstu, personām ar invaliditāti ir iespēja piedalīties konkurētspējas paaugstināšanas pasākumos, profesionālajā apmācībā, neformālās izglītības programmu apgūvē, strādāt subsidētajās darba vietās, izmantot karjeras konsultācijas, saņemt palīdzību darba meklēšanā un reģionālās mobilitātes atbalstu, piedalīties algotos pagaidu sabiedriskajos darbos, piedalīties atbalsta pasākumos ilgstošajiem bezdarbniekiem (NVA, 2013).

Pētījuma mērķis: izpētīt personu ar invaliditāti nodarbinātības problēmas un integrēšanās iespējas Latvijas darba tirgū, izmantojot Nodarbinātības valsts aģentūras piedāvātos pasākumus. Izstrādāt ieteikumus personu ar invaliditāti karjeras atbalstam Nodarbinātības valsts aģentūrā.

Pētījuma metodes: zinātniskās literatūras analīze, personu ar invaliditāti aptauja un anketēšana, datu apstrāde un analīze: aprakstošā statistika, Pīrsona korelācijas analīze kvantitatīvo un kvalitatīvo datu apstrāde un analīze.

Karjeras atbalsta personām ar invaliditāti teorētiskās izpētes rezultāti *Theoretical research results of career guidance for people with disability*

Eiropas Savienībā aptuveni 80 miljoni cilvēku jeb viena sestā iedzīvotāju daļa cieš no invaliditātes. Dažādi ar attieksmi un dzīves vidi saistīti šķēršļi bieži vien liedz tiem pilnvērtīgi piedalīties sociālajā un ekonomiskajā dzīvē. Vairāk nekā 30 % cilvēku ir kaut kāda veidā ierobežoti, bet vairāk nekā 20 % ir būtiski ierobežoti. Pieaugot Eiropas Savienības iedzīvotāju vecumam, invalīdu īpatsvars

pieaug. Eiropas Savienība veic pasākumus un rada nosacījumus tālākai attīstībai šajā jomā, tā sniedzot papildu atbalstu atsevišķu valstu pūliņiem. Eiropas Savienība analizē attiecīgās politikas jomas no invalīdu viedokļa. Tas palīdz izprast invalīdu vajadzības, kas tiek ņemtas vērā, izstrādājot attiecīgo politiku un tiesību aktus. Tādējādi Eiropas Savienība cenšas panākt, lai cilvēki ar invaliditāti varētu realizēt savas pamata cilvēktiesības pilnvērtīgi iesaistīties sabiedriskajā dzīvē.

Mūsu valsts Satversmē ir viennozīmīgi pateikts, ka valsts augstākā pamatvērtība ir cilvēks – viņa dzīvība, brīvība, cieņa un tiesības. Likums nosaka, ka tiesības uz darbu, drošiem darba apstākļiem un taisnīgu atalgojumu nodrošināmas bez jebkādas diskriminācijas. Tomēr reālajā dzīvē invaliditāte ierobežo cilvēku iespējas strādāt. Nodarbinātība ir katra cilvēka pamatvajadzība. Vajadzība būt noderīgam sabiedrībā ne tikai atrast darbu, bet arī tajā labi justies. Jau vairākus gadus, iekārtojot cilvēkus ar invaliditāti darbā, rodas daudzi un dažādi jautājumi gan no darba devēju puses, gan no cilvēku ar invaliditāti puses.

Pie personām ar invaliditāti pieder personas, kurām ir ilgstoši fiziski, garīgi, intelektuāli vai maņu traucējumi, kas mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem var apgrūtināt to pilnvērtīgu un efektīvu līdzdalību sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem.

Invaliditāte ir ilgstošs vai nepārejošs ar vecuma pārmaiņām cilvēka organismā nesaistīts fizisko vai psihisko spēju ierobežojums, kas apgrūtina personas integrāciju sabiedrībā, pilnīgi atņem vai daļēji ierobežo tās spēju strādāt un sevi apkopt (Likumi.lv, 2009).

Vērtējot indikatoru piemērotību un rādītāju salīdzināmību nacionālā un starptautiskā mērogā, jāņem vērā vairākas pieejamo datu īpatnības. ANO Konvencija Latvijā paver jaunu skatījumu uz invaliditāti. Invaliditāte līdz nesenam laikam tradicionāli skatīta kā medicīniski izprasta nespēja. Konvencija aicina definīcijā izmantot cilvēktiesību modeli, kurš uzsver diskriminācijas aizliegumu, personas tiesību un līdzdalības iespēju nodrošināšanu. Latvijā ar 2015. gadu tiek ieviesta pilnveidota, starptautiskajiem kritērijiem atbilstoša invaliditātes noteikšanas sistēma. Novērtējuma process kļūst līdzvērtīgs un, nosakot invaliditātes un darbības spēju zaudējumu, tiek ņemti vērā ne tikai veselības traucējumi, bet arī to radītie aktivitāšu un funkcionēšanas ierobežojumi. Tiek saglabāts sadalījums trīs invaliditātes grupās:

- I invaliditātes grupa – ļoti smaga invaliditāte (darbspēju zaudējums ir 80–100 % apmērā);
- II invaliditātes grupa – smaga invaliditāte (darbspēju zaudējums ir 60–79 % apmērā);
- III invaliditātes grupa – mērena invaliditāte (darbspēju zaudējums ir 25–59 % apmērā) (Likumi.lv, 2009).

21. gadsimtā situācija pasaulē ir krasi mainījusies, jo globālā tirgus un uz zināšanām balstītas ekonomikas un sabiedrības apstākļos indivīdiem ir nepieciešams nepārtraukti uzlabot savas prasmes un apgūt jaunas kompetences. Karjeras attīstības atbalstu vairs nevar uzskatīt vienīgi par lietderīgu atbalstu indivīdam pārejā no viena izglītības līmeņa uz citu un no mācībām uz darbu. Lai pielāgotos mainīgajām darba tirgus vajadzībām un uzņēmumu konkurētspējai, ir jāspēj ātri reaģēt darba vides mainīgajos procesos, radot efektīvu rezultātu. Ilgstoša mācīšanās ir tieši tas, kas mūsdienās ir kļuvusi par galveno faktoru konkurences izturēšanā un veiksmē. Lai noturētos darba tirgū, indivīdam ir pašam jāklūst par savu karjeras resursu un darba vides procesu vadītāju. Ja indivīds (kā jauniets, tā arī pieaugušais) nav apguvis karjeras vadības prasmes, viņš arī nespēj īstenot savas personīgās dzīves un savas karjeras veiksmīgu virzību (TEMPLUM, 2015).

Karjeras konsultēšana ir palīdzība cilvēkam, lai veicinātu sevis izzināšanu, savas profesionālās ievirzes apzināšanu, padziļinātu izpratni par izglītību un iespējām darba tirgū un atklātu to profesionālo virzienu, kas vislabāk atbilst cilvēka personībai, viņa vērtībām, mērķiem. Šis process sekmē apzinātu un patstāvīgu karjeras lēmumu pieņemšanu. Karjeras konsultēšana var ietvert palīdzību karjeras plānošanā, profesionālās piemērotības noteikšanu, darba izmēģinājumus, darba meklēšanas un darbā noturēšanās prasmju apguvi.

Karjeras konsultēšana ir sociālo pakalpojumu veids ar mērķi palīdzēt klientam apzināties savas spējas un savu situāciju un atbalstīt un iedrošināt klientu viņa potenciāla un iespēju pilnīgākā izmantošanā (Joahims B, Šulcs V, 2008).

Valsts pārvaldes institūcijām sadarbībā ar darba devēju, darba ņēmēju un cilvēktiesību organizācijām ir jāvienojas par Latvijas attīstības modeli nodarbinātības veicināšanas jomā cilvēkiem ar invaliditāti. Taču vienotas statistikas trūkums neļauj objektīvi salīdzināt ES un Latvijas rādītājus. Tas norāda, ka problēmai nav pievērsta pietiekama uzmanība, kā arī institūcijas (sociālie dienesti, VSAA, Veselības un Darbaspējas ekspertīzes ārstu komisija un NVA) nesadarbojas, lai apzinātu potenciālos darba ņēmējus ar invaliditāti. Tā rezultātā netiek veicināta cilvēku ar invaliditāti reintegrācija darba tirgū.

Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA) uzskaitē 2018. gada decembra beigās bija 59 588 bezdarbnieki. No tiem 8179 bezdarbnieki ar invaliditāti. 1043 bezdarbnieki ar invaliditāti reģistrēti NVA Rēzeknes filiālē. Liela daļa personas ar invaliditāti ir ilgstošie bezdarbnieki.

Lai gan, salīdzinot ar iepriekšējo periodu pirms gada, mērķgrupas samazinājums absolūtos skaitļos ir par 55 personām, atgriešanās darba tirgū ir lēnāka, kā citām grupām. 2018. gada decembra beigās vairāk, kā puse (63,8%) no reģistrētajiem bezdarbniekiem ar invaliditāti ir vecumā virs 50 gadiem, 46,9% no reģistrētajiem bezdarbniekiem ar invaliditāti ir ilgstošie bezdarbnieki, jaunieši bezdarbnieki (15-24) ir 2,1%.

Lielākais bezdarbnieku ar invaliditāti skaits sadalījumā pa profesijām pēc pēdējās nodarbošanās 2018. gada decembra beigās: palīgstrādnieks – 602, apkopējs – 345, mazumtirdzniecības veikala pārdevējs – 275, sētnieks – 207, aprūpētājs – 105, kravas automobiļa vadītājs – 102, pavārs – 92, pārdevējs konsultants – 92, automobiļa vadītājs – 90, šuvējs – 74. 2018. gada 12 mēnešos darbā iekārtojušās 3 839 personas ar invaliditāti, no kurām 1 840 (47,9%) ir iekārtojušās darbā, pēc kāda aktīvā NVA pasākuma pabeigšanas 2018. gadā 271 persona ar invaliditāti no NVA Rēzeknes filiāles ir iekārtojušās darbā.

Cilvēku ar invaliditāti dzīves līmeņa uzlabošana, neatkarīgi no noteiktās invaliditātes grupas, ir atkarīga no koordinētas sadarbības starpnozaru līmenī, kur vienlīdz liela atbildība ir gan labklājības nozarei, gan veselības, izglītības u.c. nozarēm. Būtiska nepieciešamība ir nodrošināt savlaicīgus, mērķētus un pieejamus medicīnas pakalpojumus, novēršot cilvēku veselības stāvokļa pasliktināšanos un invaliditātes cēloņu iestāšanos. Būtiski ir nodrošināt iekļaujošas izglītības pieejamību, sniedzot iespēju jau bērnībā iegūt zināšanas un iemaņas, kas nākotnē būtu par pamatu neatkarīgai dzīvei. (Kupče M., skatīts 28.03.2019.)

Nodarbinātības valsts aģentūra piedāvā pakalpojumus visdažādākajām mērķauditorijām. Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likuma 3. panta 1. daļa nosaka, ka Aktīvie nodarbinātības pasākumi ir šādi:

- 1) profesionālā apmācība, pārkvalifikācija un kvalifikācijas paaugstināšana;
- 2) algoti pagaidu sabiedriskie darbi - pasākumi bezdarbnieku darba iemaņu iegūšanai un uzturēšanai, kuri rada sociālu labumu sabiedrībai un kurus īsteno pašvaldībās, biedrībās vai nodibinājumos bez nolūka gūt peļņu. Par algotu pagaidu sabiedrisko darbu veikšanu bezdarbniekam izmaksā atlīdzību 200 eiro apmērā;
- 3) pasākumi konkurētspējas paaugstināšanai, jo īpaši pasākumi sociālo un funkcionālo prasmju pilnveidei un psiholoģiskā atbalsta pasākumi, pasākumi darba tirgum nepieciešamo pamatprasmju un iemaņu, kā arī darba meklēšanas metožu apguvei, neformālās izglītības ieguvei, tai skaitā valsts valodas apguvei, nodarbinātības pasākumi vasaras brīvlaikā personām, kuras iegūst izglītību vispārējās, speciālās vai profesionālās izglītības iestādēs, kā arī citi pasākumi, kas veicina bezdarbnieku un darba meklētāju konkurētspēju darba tirgū;
- 4) darba meklēšanas atbalsta pasākumi - bezdarbnieka individuālā darba meklēšanas plāna izstrāde, bezdarbnieka profilēšana (klasifikācija secīgai iesaistei aktīvajos nodarbinātības pasākumos), piemērota darba noteikšana, informēšana par darba meklēšanas metodēm, darba meklēšanas pienākuma izpildes pārbaude un citi aktīvu darba

- meklēšanu veicinoši pasākumi, kas motivē bezdarbniekus un darba meklētājus aktīvāk meklēt darbu un iekļauties darba tirgū;
- 5) pasākumi noteiktām personu grupām, jo īpaši personām no 15 līdz 24 (ieskaitot) gadu vecumam; personām, kurām ir noteikta invaliditāte; personām sešu mēnešu laikā pēc bērna kopšanas atvaļinājuma (bērna kopšanas perioda) beigām; personām, kurām līdz valsts vecuma pensijas piešķiršanai, nepieciešamā vecuma sasniegšanai atlikuši ne vairāk kā pieci gadi; personām, kuras Nodarbinātības valsts aģentūras uzskaitē ir ilgāk par vienu gadu (turpmāk - ilgstošie bezdarbnieki); personām pēc soda izciešanas brīvības atņemšanas iestādēs; personām, kurām ir alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu atkarība; personām, kuras aprūpē kādu ģimenes locekli; personām, kuras bez darba ir ilgāk par vienu gadu; citiem bezdarbniekiem atbilstoši vietējā darba tirgus situācijai, kā arī citām politikas plānošanas dokumentos noteiktajām mērķa grupām;
 - 6) pasākumi komercdarbības vai pašnodarbinātības uzsākšanai;
 - 7) apmācība pie darba devēja;
 - 8) citi Eiropas Savienības struktūrfondu ietvaros paredzētie pasākumi (NVA, 2019).

Pētījuma organizācija un rezultāti *The Organization and Results of the Research*

Lai noskaidrotu bezdarbnieku ar invaliditāti nodarbinātības problēmas un integrēšanas iespējas Latvijas darba tirgū un izstrādātu ieteikumus bezdarbnieku integrēšanai darba tirgū, izmantojot Nodarbinātības valsts aģentūras piedāvātos atbalsta pasākumus, tika veikts pētījums par Karjeras atbalstu personām ar invaliditāti Nodarbinātības valsts aģentūrā. Pētījuma bāze - NVA Rēzeknes filiālē reģistrētie 60 bezdarbnieki ar invaliditāti, kuri ir piedalījušies konkurētspējas paaugstināšanas pasākumā – seminārā “Cilvēku ar invaliditāti tiesības un iespējas Latvijas darba tirgū”.

Pētījuma metodoloģija ir sistemātiska datu ievade un analīze. Pētījumā izmantotas statistiskās metodes, analizēti dažādi iemesli un šķēršļi, kas kavē bezdarbniekiem ar invaliditāti integrēties darba tirgū.

Pētījuma ietvaros apkopoti kvalitatīvie un kvantitatīvie dati, lai analizētu pēc iespējas daudzpusīgāk bezdarbnieku ar invaliditāti integrēšanos darba tirgū, izmantojot Nodarbinātības valsts aģentūras piedāvātos karjeras atbalsta pasākumus. Pētījuma būtisks rezultāts ir ieteikumi bezdarbnieku integrēšanai darba tirgū, izmantojot Nodarbinātības valsts aģentūras piedāvātos pasākumus.

Katru respondentu raksturo šādas pazīmes: vecums, dzimums, dzīvesvieta, izglītība, nodarbinātība, invaliditāte.

Analizējot respondentu sadalījumu pēc dzīvesvietas, tika izdalītas divas atsevišķas grupas – Rēzeknes pilsēta un Rēzeknes novads. Analizējot aptaujātos bezdarbniekus, lielākais respondentu skaits dzīvo Rēzeknes novadā – 32%, mazāk pilsētā – 28%.

Rēzeknes novadā piedalījās 18 sievietes un 15 vīrieši, bet Rēzeknes pilsētā 15 sievietes un 12 vīrieši. Visiem respondentiem, kuri piedalījās aptaujā bija noteikta invaliditāte. Pirmā grupa bija norādīta 6. sievietēm un 7. vīriešiem, otrā grupa – 8. sievietēm un 10. vīriešiem, trešā grupa 19. sievietēm un 10 vīriešiem. 29 aptaujāto respondentu ir noteikta zemākā invaliditāte – trešā grupa, 18 noteikta smaga invaliditāte - otrā grupa un 13 aptaujātajiem ir ļoti smaga invaliditāte - pirmā grupa.

Pētot aptaujāto izglītības līmeni, tika secināts, ka no 60 aptaujātajiem pamatizglītība ir 4 respondentam, 12 respondentiem ir vispārējā vidējā izglītība, 27 aptaujātajiem ir vidējā profesionālā izglītība, 3 augstākā izglītība, bakalaura grāds ir 7 aptaujātajiem, maģistra grāds ir 7 respondentiem. Lielākais aptaujāto skaits ir ar vidējo profesionālo izglītību. Kopumā pētījumā pārstāvētas visu izglītības līmeņu respondentu grupas: ar augstāko izglītību, vidējo, pamatizglītību un arī bez tās. Respondentu iegūtos izglītības līmeņus uzskatāmi var redzēt

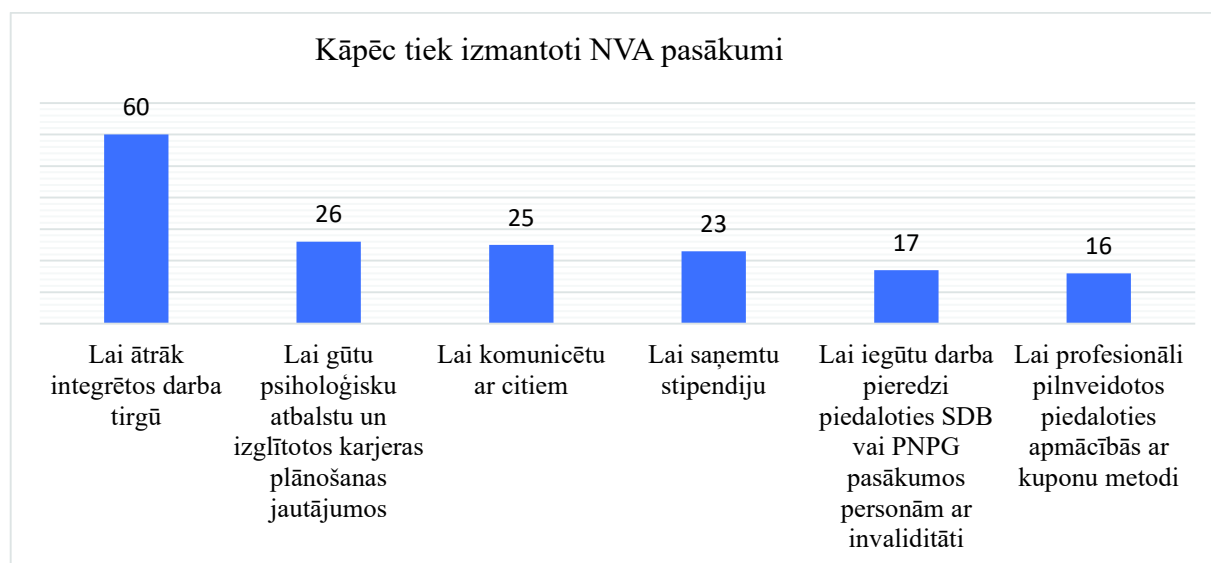
Pētījuma ietvaros tika apkopoti rezultāti par personu ar invaliditāti nodarbinātības problēmām un integrēšanās iespējām Latvijas darba tirgū izmantojot Nodarbinātības valsts aģentūras piedāvātos pasākumus.

Viens no jautājumiem, kas pētījuma gaitā tika uzdots respondentiem, bija informācijas iegūšanas avots par NVA piedāvātajiem pasākumiem. Priece pētījuma rezultāti, ka 58% respondentu informāciju ir saņēmuši no NVA filiāles darbiniekiem un karjeras konsultantiem. 21% respondentu informāciju par piedāvātajiem NVA pakalpojumiem atrod NVA mājas lapā (www.nva.gov.lv), un 21% respondentu par NVA pakalpojumiem informē draugi un paziņas. Pētījuma anketā tika uzdots jautājums, kāpēc tiek izmantoti NVA atbalsta pasākumi.

100% visi respondenti atbildēja, ka NVA atbalsta pasākumi tiek izmantoti, lai ātrāk integrētos darba tirgū. 26% no aptaujātajiem NVA pasākumus izmanto lai gūtu psiholoģisku atbalstu un izglītos karjeras plānošanas jautājumos, 25% aptaujāto apmeklēja NVA pasākumus, lai komunicētu ar citiem, 23% respondenti lai saņemtu stipendiju piedaloties apmācībās ar kuponu metodi. Tikai 17% no aptaujātajiem grib iegūt darba pieredzi piedaloties PNPG pasākumā personām ar invaliditāti un 16% lai profesionāli pilnveidotos piedaloties apmācībās ar kuponu metodi.

Pētījuma gaitā tika veikta Pīrsona korelācijas starp respondentu reģistrēšanās ilgumu NVA un karjeras atbalsta pasākumu izmantošanas nozīmi. Pastāv vidēji cieša pozitīva korelācija ($r=0,480$, $p<0,01$) starp respondentu reģistrēšanās ilgumu NVA un karjeras atbalsta pasākumu izmantošanas nozīmi. Jo ilgāk respondents ir bijis NVA klients, jo vairāk saprot karjeras atbalsta pasākumu nozīmīgumu

integrēšanās iespējām Latvijas darba tirgū izmantojot Nodarbinātības valsts aģentūras piedāvātos pasākumus.

1.attēls. NVA pasākumu apmeklētības nozīmīgums
Figure 1 Event visiting importance at State agency of employment

Visi aptaujātie respondenti ir piedalījušies konkurētspējas paaugstināšanas pasākumos. No pētījuma rezultātiem var arī secināt, ka darbā iekātošanās procesā nozīmīgu vietu ieņem individuālās karjeras konsultācijas un grupu konsultācijas. Populārākie no pasākumiem, kuros ir piedalījušies. 50% aptaujāto ir profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides izglītības programmas, algoti pagaidu sabiedriskie darbi un pasākums noteiktām personu grupām

Pētījuma ietvaros tika secināts, ka pastāv vāja pozitīva korelācija ($r=0,280$, $p<0,05$) starp respondentu piedalīšanos individuālajās karjeras konsultācijās un respondentu iekārtošanos darbā. Bezdarbnieki, kuri, izmantojuši karjeras konsultanta pakalpojumus, veiksmīgāk integrējas darba tirgū, jo karjeras konsultants palīdz klientam precīzāk izvēlēties NVA pasākumus, lai klients ātrāk atgrieztos darba tirgū.

Persona, kurai ir noteikta invaliditāte un ir reģistrējusies NVA, galvenais informācijas iegūšanas avots par Nodarbinātības valsts aģentūras pakalpojumiem ir karjeras konsultants. Pastāv vidēji cieša pozitīva korelācija $r=0,487$, $p<0,01$ starp respondentu invaliditāti un informācijas iegūšanu par NVA pasākumiem no karjeras konsultanta, kas liecina, ka personām, kurām ir noteikta invaliditāte galvenais informācijas iegūšanas avots par NVA pakalpojumiem ir karjeras konsultants

Karjeras konsultants uzklausa klientu, noskaidro viņa vajadzības. Karjeras konsultants sniedz arī psiholoģisku atbalstu un uzmundrinājumu. Sniedz informāciju par NVA pakalpojumiem un aktualitātēm. Organizē klienta izpēti

procesu – palīdz noskaidrot intereses, spējas, apzina esošās prasmes, lai cilvēks pats varētu noteikt piemērotāko profesionālās darbības jomu, kādas profesijas varētu viņu interesēt un kuras būtu viņam piemērotas. Karjeras konsultants informē klientu par profesijām., raksturo profesiju pieprasījumu darba tirgū. Sniedz informāciju par izglītības iestādēm, kurās var apgūt izvēlēto programmu.

Pastāv vidēji cieša pozitīva korelācija $r=0,365$, $p<0,01$ starp respondentu reģistrēšanās ilgumu NVA un apmierinātību ar grupu karjeras konsultācijām. Tātad, jo ilgāk respondents ir NVA klients, jo vairāk piedalās pasākumos, veic sevis izzināšanu, apmeklējot karjeras konsultācijas, lai rastu iespēju ātrāk integrēties darba tirgū.

Lai nezaudētu darba iemaņas, veicot sociāla labuma darbus, personām ar invaliditāti ir iespēja piedalīties aktīvajā nodarbinātības pasākumā - algotos pagaidu sabiedriskajos darbos. Algotos pagaidu darbus īsteno pašvaldībās, biedrībās vai nodibinājumos bez nolūka gūt peļņu. Pētījuma gaitā noskaidrots, ka 50% aptaujāto respondentu ir piedalījušies algotos pagaidu sabiedriskajos darbos. Lielākais respondentu skaits 21 - ir ar mērenu invaliditāti, jeb trešo grupu

Pastāv vidēji cieša pozitīva korelācija ($r=0,476$, $p<0,01$) starp respondentu reģistrēšanās ilgumu NVA un piedalīšanos algotos pagaidu sabiedriskajos darbos.. Var secināt, jo ilgāk persona ar invaliditāti ir NVA klients un jo mērenāka ir invaliditāte, jo vairāk iesaistās NVA atbalsta pasākumos, lai nezaudētu savas darba iemaņas, strādājot mazkvalificētus darbus, kas atbilst savām spējām, ko piedāvā pasākums.

Viens no NVA atbalsta pasākumiem ir Praktiskā apmācība pie darba devēja Pastāv vāja negatīva Pīrsona korelācija $r=-0,295$, $p<0,05$ starp respondentu vecumu un piedalīšanos praktiskajā apmācībā pie darba devēja. Tas liecina, ka iespēju piedalīties praktiskajā apmācībā pie darba devēja izmanto personas, kas ir vecākas par 55 gadiem Mainoties dzīves ritmam, novecojot klientiem, ļoti laba iespēja izmantot praktisko apmācību pie darba devēja, taču diemžēl šajā pasākumā klienti ar invaliditāti ir iesaistīti reti.

Nodarbinātības valsts aģentūra īsteno aktīvo nodarbinātības pasākums “Pasākums noteiktām personu grupām” Šis projekts palīdz bezdarbniekiem izprast darba tirgus prasības, kā arī veicina mērķa grupu bezdarbnieku iekļaušanos sabiedrībā un iekārtošanos pastāvīgā darbā. No aptaujātajiem respondentiem šajā pasākumā ir strādājuši 5 bezdarbnieki ar ļoti smagu invaliditāti, 12 – ar smagu invaliditāti un 13 Pētījuma gaitā respondentiem tika uzdots jautājums, vai dalība NVA pasākumos palīdz iekārtoties darbā. 49% respondentu atbildēja, ka dalība pasākumos palīdz iekārtoties darbā

Pastāv vidēji vāja pozitīva korelācija ($r=0,317$, $p<0,05$) starp bezdarbnieku iekārtošanos darbā piedaloties NVA pasākumos, un respondentu apmierinātību ar pasākumu noteiktām personu grupām Tas liecina, ka bezdarbnieki, kuri piedalās vairākos NVA pasākumos, ir pozitīvi noskaņoti ātrāk atrast darbu, un izrāda

apmierinātību ar pasākumiem, kuros piedalās. Var secināt, ka NVA piedāvātie pakalpojumi palīdz iekārtoties darbā.

Veicot pētījumu respondentiem, tika uzdots jautājums, vai NVA karjeras atbalsta pasākumi palīdz integrēties Latvijas darba tirgū, personas ar mērenāku invaliditāti uzskata, ka NVA karjeras atbalsta pasākumi, palīdz integrēties Latvijas darba tirgū.

No aptaujātajiem 60 respondentiem 22 ir iekārtojušies darbā pēc dalības kādā no NVA pasākumiem. 13 no klientiem ir ar mērenu invaliditāti, jeb 3. grupu, 7 – ar smagu invaliditāti un 2 ar ļoti smagu.

Pētījumā tika izvirzīta hipotēze - Personas ar mērenu invaliditāti (3 grupu) ātrāk integrējas darba tirgū, nekā personas ar ļoti smagu un smagu invaliditāti (1 un 2 grupu). Hipotēze apstiprinājās. Jo mērenāka invaliditāte, jo vairāk klienti apmeklē karjeras konsultācijas, iegūst vairāk informācijas par piedāvātajām vakancēm un pakalpojumiem.

Franks Parsons uzskatīja, ka profesijas izvēle balstās uz precīzām zināšanām par sevi, detalizētām zināšanām par darbu un spēju izdarīt izvēli starp divām iespējām. Divi galvenie īpašību un faktoru teorijas pieņēmumi ir: - ikvienam indivīdam var piemēklēt viņa personībai atbilstošu profesiju/darbu; - jo atbilstošāku savai personībai darbu veic indivīds, jo izteiktāka viņa apmierinātība un panākumi darbā (Parson, 1908). Iepriekšminētais norāda, ka bezdarba problēmu iespējams atrisināt, ja darba meklētājs motivēts izzināt un izvērtēt savas personības īpašības un prasmes, tajā skaitā karjeras prasmes.

Secinājumi *Conclusions*

1. Jo ilgāk respondents ir bijis NVA klients, jo vairāk saprot karjeras atbalsta pasākumu nozīmīgumu integrēšanās iespējām Latvijas darba tirgū, izmantojot Nodarbinātības valsts aģentūras piedāvātos pasākumus.
2. Tie klienti, kuri izmanto individuālās karjeras konsultācijas un ieklausās karjeras konsultantu norādēs un sastādītajos karjeras plānos, veiksmīgāk atgriežas darba tirgū un izmanto citus NVA piedāvātos pakalpojumus.
3. Bezdarbnieki, kuri piedalās vairākos NVA pasākumos, ir pozitīvi noskaņoti ātrāk atrast darbu un izrāda apmierinātību ar pasākumiem, kuros piedalās.
4. No aptaujātajiem 60 respondentiem 22 ir iekārtojušies darbā pēc dalības kādā no NVA pasākumiem. 13 no klientiem ir mērenu invaliditāti jeb 3. grupu, 7 – ar smagu invaliditāti un 2 – ar ļoti smagu.

Summary

The number of people with disabilities is increasing every year. The number of people with different disabilities who are searching a support in State agency of

employment has increased in the last years. Most of them actually have been unemployed for a long-term. Usually getting a disability means changing a workplace or even a profession.

As demand in the labor market is changing rapidly, importance of supporting measures for integrating persons with disabilities in the Latvian labor market is increasing. During the research, it was clarified that participating in activities offered by State employment agency helps finding a job easier. The longer the respondent is a client of State employment agency, more he understands the importance of measures for career support to integrate in the Latvian labor market.

While working with people who have disabilities, it is important to consider that these clients need special attention, support, and motivation and must take into account their psychological barriers. Special consulting methodics should be used while giving career support consultation for persons with disabilities also taking in account their knowledge, interests, experience and other labor market options. Each family member should take part in individual consultation based on severity of disability. Persons with disabilities should get more involved in-group lessons by their career consultants. Group lessons is an effective way how to expend social contacts for persons with disabilities, getting the necessary information and knowledge, developing communication skills, rising self-esteem and regaining lost faith in themselves

Literatūra References

- Eiropas Komisija. (2010). *Cilvēkiem ar invaliditāti ir tādas pašas tiesības kā visiem*. Eiropas Savienība: Eiropas invaliditātes stratēģija (2010–2020).
- Jelgavas 2.pamatskola (2019). *Kas ir karjeras izglītība?* Ielādēts no <http://www.j2psk.lv>: <http://www.j2psk.lv/lv/content/kas-ir-karjeras-izgl%C4%ABt%C4%ABba>
- Joahims, B, & Šulcs, V. (2008). *Karjeras konsultēšanas kompetences*. Rīga: Valsts izglītības attīstības aģentūra.
- Kupče, M. (2019). *LM: nepieciešams veicināt cilvēku ar invaliditāti iekļaušanos darba tirgū*. Pieejams <http://www.lm.gov.lv/lv/aktuali/presei/86494-lm-nepieciessams-veicinat-cilveku-ar-invaliditati-ieklausanos-darba-tirgu-7208>
- Blūma, D. (2012). *Izglītība un profesionālā izglītība nākotnei 21. gs. kontekstā Latvijā un ES*. Pieejams <http://profizgl.lu.lv/mod/book/tool/print/index.php?id=23286&chapterid=7071>.
- Likumi.lv. (2009). *Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību*. Pieejams <https://likumi.lv/doc.php?id=66352>.
- NVA (2013). *Intranet*. Ielādēts no <http://intranet.nva.gov.lv> (KK.CiCilvēku ar invaliditāti mērķa grupas apraksts un ieteikumi darbam ar konkrēto mērķa grupu/skatīts 22.03.2019)
- NVA (2019). *Nodarbinātības un apmācību iespējas*. Pieejams <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433>
- Parsons, F. (1908). *Choosing a vocation*. Boston: Houghton Mifflin
- Templum (2015). *Karjeras izglītības programma*. Pieejams http://templum.lv/wp-content/uploads/2016/02/Karjera_programma_2016_01_10_22_35_55_776.pdf